

ANDRZEJ PISOWICZ
UNIwersytet Jagielloński, Kraków

NAJNOWSZA EDYCJA ŹRÓDŁOWA
PROFESORA EDWARDA TRYJARSKIEGO

Prof. dr hab. Edward Tryjarski, wybitny uczony orientalista-turkolog, od wielu lat zajmuje się badaniami dokumentów polskich Ormian, którzy w wiekach XVI-XVII używali w mowie i w piśmie języka kipczackiego z grupy turkijskiej. Zanim przybyli do Polski, zagubili oni swój język ojczysty (ormiański z rodziny indoeuropejskiej), ale do notowania przejętego, prawdopodobnie na Krymie, języka kipczackiego (sami nazywali go tatarskim) używali pisma ormiańskiego, które znali, jako chrześcijanie, ze swej praktyki kościelnej. Edward Tryjarski w roku 2010 wydał w Krakowie *Zapisy sądu duchownego Ormian miasta Lwowa za lata 1625-1630 w języku ormiańsko-kipczackim*. Następne lata poświęcił starszym dokumentom tego samego sądu z lat 1564-1608. Są one przechowywane w wiedeńskiej bibliotece Kongregacji Mechtarystów (ormiański zakon katolicki) jako rękopis oznaczony numerem 446. Obejmuje on 178 stron (*recto* i *verso*).

Podobnie jak w przypadku publikacji z 2010 roku, prof. Tryjarski i tym razem wykonał znakomitą pracę naukowo-edytorską¹. Odczytał i przetranskrybował piśmem łacińskim całość zapisów wiedeńskiego rękopisu, przetłumaczył ich treść na język polski z kipczackiego, poprzedził obszernym i bogatym w informacje wstępem, zaopatrzył w indeksy (słowniczkę i wykazy). Do tomu dołączona została płyta CD zawierająca oryginał edytowanego wiedeńskiego rękopisu.

To monumentalne dzieło zostało wydane drukiem nie tylko dla pogłębienia wiedzy na temat wymarłego jeszcze pod koniec XVII wieku języka kipczacko-

---

¹ *Zapisy sądu duchownego Ormian miasta Lwowa za lata 1564-1608 w języku ormiańsko-kipczackim*, w opracowaniu Edwarda Tryjarskiego, Kraków 2017, 1, seria: *Pomniki Dziejowe Ormian Polskich*, ss. 791, płyta CD.

-ormiańskiego (badanego obecnie m.in. w Kazachstanie!), ale przede wszystkim ze względu na zawarty w tekstach ormiańskiego sądu duchownego obszerny materiał historyczny. Przetłumaczone przez prof. dr. hab. Edwarda Tryjarskiego akta sądowe z dawnego Lwowa są bowiem bogatym źródłem do badań nad przeszłością lwowskich Ormian (często ludzi majątnych i wpływowych). Poprzez obraz ich życia możemy się także wiele dowiedzieć na temat życia innych mieszkańców Lwowa w czasach (lata: 1564-1608), gdy odgrywał on, podobnie zresztą jak i w innych wiekach, ważną rolę polityczną i gospodarczą w dawnej Rzeczypospolitej.

Recenzowana tu rozprawa jest rezultatem imponującej pracy. Jej autor, jako filolog, poszerzył swój warsztat badawczy o wiadomości z zakresu historii prawa, które były ważne dla zrozumienia wielu szczegółów. Wiadomości te w istotny sposób wzbogacają erudycyjny wstęp do przedłożonego dzieła. Na uznanie zasługuje trud prof. Tryjarskiego włożony w ustalenie polskich odpowiedników nazw przedmiotów liturgicznych związanych z ormiańskimi kościołami, które wówczas (w okresie, z którego pochodzą dokumenty rękopisu nr 446) podlegały katolikosowi (patriarsze) eczmiażyńskiemu (Ormiański Kościół Apostolski), a nie rzymskiemu papieżowi (unia polskich Ormian z Kościołem katolickim nastąpiła dopiero w XVII wieku).

Pod rozważę Autora kieruję poniższe uwagi transkrypcyjne.

Prof. Tryjarski jednakowo, przy pomocy litery „h”, notuje imiona własne, a także niektóre terminy związane z Kościołem ormiańskim i ormiańską kulturą (np. *erecpohan*). Być może kieruje się tu stosunkowo młodą tradycją współczesnego łacińskiego pisma tureckiego, które przy pomocy jednej litery „h” oddaje głoski różnego pochodzenia, w tym arabską i perską spółgłoskę uwularną, którą należy transkrybować w polskich tekstach przez „ch”, skoro w naszej długiej tradycji ortograficznej piszemy z jednej strony: *habilitacja* (wyraz wywodzący się z łaciny), *homonim* (z greki), *handel* (z niemieckiego) przez „h”, a z drugiej strony wyrazy orientalne: *chan*, *chalat*, *rachatlukum* (a także grecką *chronologię*), przez „ch”, zgodnie z wymową oryginalną wyrazów źródłowych. Nawet jeśli większość Polaków nie rozróżnia obecnie przydechu laryngalnego [h] od spółgłoski tylnojęzykowej [ch], powinniśmy tę różnicę zachowywać w transkrypcji i pisać np. *chodża* („nauczyciel, duchowny muzułmański”), chociaż od dawna zadomowiła się u nas forma *hodża*. Jako iranista dodam, że wyraz ten, perskiego pochodzenia, jest w języku wyjściowym wymawiany przy pomocy spółgłoski, której odpowiada polski zapis „ch”.

W związku z powyższym proponuję, by – w miarę możliwości – zastąpić pisownię imion własnych notowanych w polskim przekładzie prof. Tryjarskiego (poczynając od strony 2 *recto* rękopisu): *Pan Zahno, syn Haczi... erecpohanem Hrihorem...* przez pisownię: *Pan Zachno, syn Chaczi... (j)erecpohanem Hrihorem*. Różna jest tu bowiem oryginalna pisownia, co można sprawdzić w transkrypcji. A ponadto zostanie wówczas uwidoczniiona różnica ormiańskiego

ch i ruskiego dźwięcznego *h* w imieniu *Hrihor*, odpowiadającemu polskiemu *Grzegorzowi* i (zachodnio)ormiańskiemu *Krikorowi*. Imię *Chaczko* pochodzi od *Chaczadura* (wschodnia wymowa: *Chaczatur*), znanego w Polsce od dawna. Pisownia *Haczko* to skojarzenie rozrywa. Ponadto, dzięki dokonaniu tych poprawek, wyrównane zostaną niekonsekwencje zapisu z indeksu imion własnych, gdzie znajdujemy oba zapisy: *Zahno* i *Zaxno*.

Koniecznym jest również poprawić zapis z wklejki: *Biblioth[eca] Mhith[aristarum] Vindob[onensis]* na *...Mechith...*, zgodnie z dość wyraźnie widocznymi literami na owalnej pieczęci (s. 39). Należy również poprawić błąd pani dr Piruzy Mnacakanian, która pierwszy wyraz ormiańskiego zapisu zinterpretowała jako *Ana[i]xac^c*. Faksymile nie pozostawia wątpliwości, że pierwszym wyrazem tego zdania jest forma czasownikowa *անարևաց* <*arrak^ceac^c*> „posłał”.

Անջեղ Պիսովիչ, Պրոֆ. Էդվարդ Տրիյարսկու վերջին աղբյուրի հրատարակությունը

Հեղինակը բարձր է գնահատում պրոֆ. Էդվարդ Տրիյարսկու՝ Լվովի հայության պատմության կարևոր աղբյուրի հրատարակությունը («1564-1608 թթ. Լվով քաղաքի հայերի հոգևոր դատարանի արձանագրությունները հայ-դիչաղերեն լեզվով», Կրակով 2017, «Լեհահայերի պատմական հուշարձաններ», հատոր 1, էջ 791, CD սկավառակ): Այն պարունակում է տարբեր հաստատությունների գործունեության փաստաթղթեր, որոնք վերաբերում են հայերի տեղական ինքնակառավարման համակարգին և լեհական դատական համակարգին: Վերանայումի հեղինակ ներայացնում է մի քանի իր սեփական տառադարձության առաջարկությունների տեքստերը կիպչակ-հայերեն լեզվով գրված է.

Բանալի բառեր՝ հայ-դիչաղերեն բարբառ, հայերի հոգևոր դատարան, Լվով, Էդվարդ Տրիյարսկի

Andrzej Pisowicz, *The Latest Source Edition by Prof. Edward Tryjarski*

The author highly values the latest source edition contributive to history of Armenians from Lwów by prof. Edward Tryjarski (*Zapisy sądu duchownego Ormian miasta Lwowa za lata 1564-1608 w języku ormiańsko-kipczackim* (Records from the Spiritual Court of Lwów's Armenian between 1564-1608 in Armenian-Kipchak language), Kraków 2017, v. 1 of the series *Pomniki dziejowe Ormian polskich* [Historical Memorials of Polish Armenians], s. 791, CD). It documents the activity of the institution vital both to the Armenian self-government and Polish judicial system. The reviewer includes a few transcriptions of texts in Kipchak-Armenian ethnolect used by Armenians from Lwów drawn up by himself.

Keywords: Kipchak-Armenian ethnolect, Armenian religious court, Lwów, Edward Tryjarski